

Veselības pratība kā daudzdimensionāls jēdziens

Inese Stars

*Rīgas Stradiņa universitāte,
Sabiedrības veselības un epidemioloģijas katedra, Latvija*

Ievads. Veselības pratības (*health literacy*) jēdziens ilustrē veselības un izglītības savstarpējo, abpusēji vērsto sadarbību. Pirmo reizi veselības pratības jēdziens ir lietots 1974. gadā publikācijā par veselības izglītības skolā aktualizēšanu un nepieciešamību skolas izglītības sistēmā un mācību procesā iekļaut skolēnu izglītošanu par dažādiem veselības jautājumiem, ar to gan saprotot tikai faktuālas informācijas sniegšanu par fragmentētām veselības tēmām. Turpmākajās dekādēs veselības pratības jēdziens iegūst pieaugošu popularitāti zinātniskajā diskursā, kas rezultējas aizvien plašākā un dažādākā tā definēšanā, konceptualizēšanā un lietojumā, radot konceptuāla un metodoloģiska rakstura izaicinājumus.

Darba mērķis un metodes. Izmantojot teorētiskās literatūras analīzes metodi, izpētīt veselības pratības jēdziena konceptuālo dažādību.

Rezultāti. Zinātniskajā literatūrā atspoguļotie veselības pratības konceptuālie modeļi ir daudzskaitlīgi, un tie parāda šī jēdziena daudzdimensionālo iedabu, proti, veselības pratību veido vairākas komponentes. Iemesli tik heterogēnai veselības pratības izpratnei ir vismaz divi, pirmkārt, veselības pratību var aplūkot individuāli vai plašāk – tās sociālajā kontekstā; otrkārt, to var skatīt biomedicīniskā vai sabiedrības veselības perspektīvā. Dažādie skatījumi jau sākotnēji ģenerē veselības pratības daudzveidīgo raksturu. Konceptuālie modeļi, kas veselības pratību definē individuāli zināšanu, prasmi un kompetenču ietvarstruktūrā, par galvenajām veselības pratības sastāvdaļām min individuālo funkcionālās prasmes (lasīšana, runāšana, klausīšanās, rēķināšana u. c.); prasmi atrast, saprast un lietot informāciju veselības veicināšanas nolūkos; spēēt pilnvērtīgi funkcionēt veselības aprūpes sektorā un pieņemt adekvātus lēmumus par savu veselību. Konceptuālie modeļi, kuri veselības pratību redz plašāk, t. i., tās sociālajā kontekstā, šajā jēdzienā iekļauj dimensijas, kuras iet tālāk par individuālo kompetencēm un veselības aprūpes sektora robežām. Šajos modeļos veselības pratību veido funkcionālā pratība, ar to saprotot prasmi lasīt, rakstīt, rēķināt; kā arī zināt un saprast vienkāršu informāciju par dažādām veselības tēmām; komunikatīvā jeb interaktīvā veselības pratība, ko raksturo jau specifiskākas personas kognitīvās un sociālās prasmes, piemēram, risināt konflikta situācijas; kritiskā veselības pratība, kas prezentē veselību kā sociālu parādību un pretendē uz veselības sociālo determinanšu ietekmes apzināšanu un izprašanu. Veselības pratībā iekļauj arī personas pilsonisko apziņu un prasmi līdzsvarot savu individuālo rīcību ar kolektīvo atbildību, kā arī tehnoloģiju un mediju kompetenci, kas nodrošina personai spēju kritiski izvērtēt pieejamo veselības informāciju. Veselības pratības jēdziena dažādība raisa zinātniskas debates par tāda konceptuālā modeļa izveidi, kas tā vietā, lai jēdziena saturu sašaurinātu, tiektos saglabāt tā daudzdimensionalitāti vienotākā formātā.

Secinājumi. Veselības pratības teorētiskās debates ir paplašinājušas veselības pratības jēdziena izpratni un dažādojušas tā saturu. Teorētiskajā literatūrā tiek pausts viedoklis par nepieciešamību pēc vienotāka, integrētāka veselības pratības modeļa izveides.